

O'ZBEK VA RUS TILLARIDA RAQAMLI KOMMUNIKATSIYANI QIYOSIY O'RGANISHNING LINGVISTIK MEZONLARI

Ziyayeva Maxbuba Fazlidinovna,
Jizzax politexnika instituti dotsent (PhD),

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda o'zbek va rus tillarida raqamli kommunikatsiya jarayonini qiyosiy o'rganishning lingvistik mezonlari tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli muhitda til birliklarining transformatsiyasi, kommunikativ-pragmatik xususiyatlari, leksik-semantik o'zgarishlari va diskursiv tuzilmalari muhim ilmiy muammo sifatida ko'riladi. Tadqiqotda ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va boshqa onlayn platformalarda yuzaga kelayotgan nutqiy birliklar asosida o'zbek va rus tillarining umumiy va farqli jihatlari aniqlanadi. Shuningdek, qisqartmalar, transliteratsiya, kod almashinuvi, emoji va boshqa noverbal elementlarning lingvistik funksiyalari qiyosiy jihatdan yoritiladi. Ishda lingvopragmatik, diskursiv, korpus va lingvokulturologik yondashuvlar asosida raqamli kommunikatsiyani tahlil qilish mezonlari ishlab chiqiladi. Natijada, o'zbek va rus tillarida raqamli kommunikatsiya tilining tipologik xususiyatlari aniqlanib, ularning zamonaviy til taraqqiyotidagi o'rni asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: raqamli kommunikatsiya, onlayn diskurs, ijtimoiy tarmoqlar, lingvistik mezonlar, qiyosiy tahlil, kod almashinuvi, transliteratsiya, emoji, lingvopragmatika, internet lingvistikasi.

Аннотация. В данной работе рассматриваются лингвистические критерии сравнительного анализа цифровой коммуникации в узбекском и русском языках. В условиях цифровой среды особое внимание уделяется трансформации языковых единиц, их коммуникативно-прагматическим характеристикам, лексико-семантическим изменениям и дискурсивным особенностям. На основе анализа текстов социальных сетей, мессенджеров и других онлайн-платформ выявляются сходства и различия в функционировании узбекского и русского языков. Особое внимание уделяется таким явлениям, как сокращения, транслитерация, кодовое переключение, использование эмодзи и других невербальных средств. В исследовании применяются дискурсивный, лингвопрагматический, корпусный и лингвокультурологический подходы, на основе которых формируются критерии анализа цифровой коммуникации. В результате выявляются типологические особенности цифрового языка в обоих языках и обосновывается их роль в развитии современного языкового пространства.

Ключевые слова: цифровая коммуникация, онлайн-дискурс, социальные сети, лингвистические критерии, сравнительный анализ, кодовое переключение, транслитерация, эмодзи, лингвопрагматика, интернет-лингвистика.

Abstract. This study examines the linguistic criteria for the comparative analysis of digital communication in the Uzbek and Russian languages. In the context of the modern digital environment, particular attention is paid to the transformation of linguistic units, their communicative-pragmatic features, lexical-semantic changes, and discourse structures. Based on the analysis of texts from social networks, messaging platforms, and other online environments, the study identifies both similarities and differences in the functioning of Uzbek and Russian languages. Special emphasis is placed on phenomena such as abbreviations, transliteration, code-switching, emojis, and other non-verbal elements in digital discourse. The research applies discourse analysis, pragmatics, corpus linguistics, and linguocultural approaches to develop criteria for analyzing digital communication. As a result, the typological features of digital language in both languages are identified, and their role in the development of modern linguistic practices is substantiated.

Keywords: digital communication, online discourse, social media, linguistic criteria, comparative analysis, code-switching, transliteration, emoji, pragmatics, internet linguistics.

Kirish. XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi insonlar o'rtasidagi muloqot shakllarini tubdan o'zgartirib, tilning yangi funksional ko'rinishlarini yuzaga keltirdi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va turli onlayn platformalar doirasida shakllanayotgan raqamli kommunikatsiya tili an'anaviy yozma va og'zaki nutqdan farqli ravishda o'ziga xos lingvistik, pragmatik va diskursiv xususiyatlarga ega bo'lib bormoqda. Shu jihatdan, raqamli kommunikatsiya zamonaviy tilshunoslikning dolzarb tadqiqot obyektlaridan biriga aylangan bo'lib, uning o'ziga xosliklarini turli tillar kesimida qiyosiy o'rganish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

O'zbek va rus tillari bugungi kunda faol raqamli muloqot vositasi sifatida keng qo'llanilayotgan tillar qatoriga kiradi. Ushbu tillarda yaratilayotgan onlayn matnlar, xususan, ijtimoiy tarmoq postlari, izohlar, chat yozishmalari va boshqa internet janrlari til birliklarining yangi shakllarini, qisqartmalarni, transliteratsiyani, kod almashinuvini hamda vizual-belgili elementlar (emoji, stiker, gif) orqali ifodalangan noverbal kommunikatsiyani o'zida mujassam etadi. Bu jarayon tilning ichki tizimida muayyan o'zgarishlar va transformatsiyalarni yuzaga keltirib, uning rivojlanish tendensiyalarini belgilaydi.

Zamonaviy lingvistika, xususan, internet lingvistikasi va diskurs tahlili yo'nalishlarida David Crystal, Susan Herring, Naomi Baron kabi olimlar tomonidan raqamli kommunikatsiya tilining o'ziga xos jihatlari keng tadqiq etilgan. Ular kompyuter vositasidagi muloqot (CMC — Computer-Mediated Communication) tilining gibril xarakterga ega ekanligini, ya'ni og'zaki va yozma nutq elementlarini birlashtirgan holda yangi kommunikativ modelni shakllantirishini ta'kidlaydilar. Biroq, o'zbek tilida raqamli kommunikatsiyani qiyosiy asosda, ayniqsa rus tili bilan parallel o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar yetarli darajada tizimli emas. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u o'zbek va rus tillarida raqamli kommunikatsiyani qiyosiy o'rganish uchun zarur bo'lgan lingvistik mezonlarni aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot doirasida raqamli diskursning leksik-semantik, morfologik, sintaktik, pragmatik va lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi hamda ularning umumiy va farqli jihatlari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, raqamli kommunikatsiya tilining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, jumladan globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va madaniy interaktsiya jarayonlari ham nazarda tutiladi. Tadqiqotning maqsadi — o'zbek va rus tillarida raqamli kommunikatsiyani qiyosiy tahlil qilish orqali uning lingvistik mezonlarini ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun raqamli matnlar korpusini tahlil qilish, diskursiv va lingvopragmatik yondashuvlardan foydalanish hamda internet janrlarining strukturaviy va funksional xususiyatlarini aniqlash vazifalari qo'yiladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy tilshunoslik, tarjimashunoslik, media savodxonlik va raqamli madaniyatni rivojlantirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Raqamli kommunikatsiya va internet lingvistikasi bugungi kunda zamonaviy tilshunoslikning mustaqil yo'nalishlaridan biri sifatida shakllangan bo'lib, ushbu sohada

qator yetakchi olimlar tomonidan fundamental tadqiqotlar olib borilgan. Avvalo, internet lingvistikasi tushunchasini ilmiy muomalaga kiritgan David Crystalning ishlari alohida ahamiyatga ega. Uning *“Language and the Internet”* asarida internet tilga salbiy emas, aksincha, tilning **ifoda imkoniyatlarini kengaytiruvchi omil** sifatida ta’sir ko’rsatishi asoslab beriladi. Olim internet muhitida yangi uslubiy qatlamlar, yangi janrlar (chat, blog, email) va yangi lingvistik birliklar paydo bo’lishini ta’kidlaydi. Crystal shuningdek, “netspeak” tushunchasini ilgari surib, raqamli nutqning og’zaki va yozma nutq elementlarini birlashtiruvchi gibrid xarakterga ega ekanligini ko’rsatadi.

Raqamli kommunikatsiyani diskursiv va funksional jihatdan o’rganishda Susan Herringning ilmiy ishlari muhim o’rin tutadi. U tomonidan ishlab chiqilgan **Computer-Mediated Discourse Analysis (CMDA)** modeli onlayn muloqotni lingvistik, ijtimoiy va madaniy kontekstda tahlil qilish imkonini beradi. Herring raqamli kommunikatsiyani “tarmoqlangan muhit orqali amalga oshiriladigan insonlararo muloqot” sifatida izohlaydi va uning janriy, pragmatik hamda interaktiv xususiyatlarini aniqlash mezonlarini taklif etadi. Ayniqsa, bloglar, forumlar va ijtimoiy tarmoqlardagi diskursni janriy tahlil qilish borasidagi ishlari qiyosiy tadqiqotlar uchun metodologik asos bo’lib xizmat qiladi.

Raqamli kommunikatsiyaning ijtimoiy va psixolingvistik jihatlari Naomi Baron tomonidan keng o’rganilgan. Uning tadqiqotlarida elektron yozishmalar tilining an’anaviy yozma nutqdan farqli ravishda soddalashuvi, qisqarishi va tezkorlikka yo’naltirilganligi ta’kidlanadi. Baron raqamli kommunikatsiyada til iqtisodiylik va ekspressivlikning ortib borishini asoslab beradi. So’nggi yillarda internet tilining zamonaviy tendensiyalarini o’rganishda Gretchen McCullochning *“Because Internet”* asari ham muhim manba hisoblanadi. Unda internet tilidagi kommunikativ strategiyalar, emoji, qisqartmalar va vizual elementlarning lingvistik tizimga integratsiyalashuvi tahlil qilinadi. Muallif internet tilini alohida “yangi til” emas, balki mavjud tilning yangi kommunikativ shakli sifatida izohlaydi.

Internet lingvistikasi umumiy nazariy asoslari doirasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, raqamli kommunikatsiya tilni nafaqat o’zgartiradi, balki uning funksional imkoniyatlarini kengaytiradi. Xususan, kompyuter vositasidagi kommunikatsiya (CMC) tilshunoslikda til o’zgarishi va variativligini o’rganish uchun muhim empirik material manbai sifatida qaraladi. Shu bilan birga, internet lingvistikasi sotsiolingvistik, stilistika va amaliy tilshunoslik bilan uzviy bog’liq holda rivojlanayotganligi ta’kidlanadi.

Tahlil shuni ko’rsatadiki, mavjud ilmiy adabiyotlarda raqamli kommunikatsiya tilining umumiy qonuniyatlari keng o’rganilgan bo’lsa-da, o’zbek va rus tillari kesimida qiyosiy tadqiqotlar yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ayniqsa, lingvistik mezonlarni ishlab chiqish, milliy-madaniy xususiyatlarni aniqlash va internet janrlarini qiyosiy tahlil qilish masalalari hali ham chuqur ilmiy izlanishni talab qiladi. Shu sababli, mazkur tadqiqot mavjud nazariy qarashlarga tayangan holda o’zbek va rus tillarida raqamli

kommunikatsiyani qiyosiy o'rganishning lingvistik mezonlarini aniqlashga qaratilganligi bilan ilmiy yangilikka ega.

Mazkur tadqiqotda o'zbek va rus tillarida raqamli kommunikatsiyani qiyosiy o'rganish uchun kompleks yondashuv asosida **kompyuter vositasidagi diskurs tahlili (Computer-Mediated Discourse Analysis – CMDA)** metodologiyasi tanlab olindi. Ushbu metodologiya Susan Herring tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, raqamli muhitdagi matnlarni lingvistik, pragmatik va ijtimoiy kontekstda tizimli tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur yondashuv raqamli kommunikatsiyaning o'ziga xos xususiyatlari — interaktivlik, multimodallik, tezkorlik va gibrid nutq shakllarini (og'zaki va yozma elementlar sintezi) aniqlashda samarali metod sifatida qo'llaniladi.

Tadqiqot jarayonida empirik material sifatida ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va boshqa onlayn platformalardan olingan o'zbek va rus tillaridagi matnlar korpusi shakllantirildi. Ushbu matnlar diskursiv-pragmatik tahlil asosida o'rganilib, unda til birliklarining leksik-semantik xususiyatlari, qisqartmalar, transliteratsiya, kod almashinuvi, emoji va boshqa noverbal vositalarning funksional roli aniqlanadi. Shu bilan birga, matnlarning strukturaviy tashkil topishi, dialogiklik darajasi va kommunikativ strategiyalari ham tahlil qilinadi.

Mazkur metodologiya doirasida qiyosiy tahlil usuli qo'llanilib, o'zbek va rus tillaridagi raqamli kommunikatsiya birliklarining umumiy va farqli jihatlari aniqlanadi. Natijada, raqamli kommunikatsiyani baholash uchun lingvistik mezonlar ishlab chiqilib, ular tilning zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini ilmiy asosda tushuntirishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot doirasida o'zbek va rus tillaridagi raqamli kommunikatsiya matnlari ijtimoiy tarmoqlar (Telegram, Instagram), messenjerlar va komment diskursi asosida tahlil qilindi. Tahlil Susan Herring tomonidan ishlab chiqilgan CMDA metodologiyasi asosida olib borilib, unda leksik-semantik, pragmatik va diskursiv xususiyatlar aniqlashtirildi.

Avvalo, qisqartmalar va til iqtisodiyligi jihatidan ikki til o'rtasida o'xshash tendensiyalar kuzatildi. Masalan, o'zbek tilida "rahmat" so'zi ko'pincha "rhm", "rax", "tnx" shaklida yozilsa, rus tilida "спасибо" o'rniga "спс", "пасиб", "спсб" kabi qisqartmalar qo'llaniladi. Bu holat raqamli kommunikatsiyada tezkorlik va minimal belgilar orqali maksimal ma'no yetkazishga intilish mavjudligini ko'rsatadi. Natijada, ikkala til uchun ham umumiy lingvistik mezon sifatida **tejamkorlik (ekonomiya)** prinsipi ustuvor ekanligi aniqlandi.

Ikkinchi muhim jihat — transliteratsiya va grafik variativlikdir. O'zbek tilida lotin va kirill grafikasi parallel qo'llanishi sababli "qalaysan?" so'zi "qalaysan", "qalesan", "kalaysan" kabi variantlarda yozilishi kuzatiladi. Rus tilida esa ingliz grafikasi asosidagi yozuvlar keng tarqalgan: "привет" o'rniga "privet", "как дела" o'rniga "kak dela". Bu esa global raqamli muhit ta'sirida **grafik moslashuvchanlik** va tilning vizual shakllanishi muhim mezonlardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Kod almashinuvi (code-switching) tahlili ham muhim natijalarni berdi. O‘zbek tilidagi raqamli diskursda inglizcha birliklar faol ishlatiladi: “meetingga boraman”, “online dars boshlanadi”, “deadline yaqin”. Rus tilida ham shunga o‘xshash holat kuzatiladi: “я на meeting”, “это было онлайн”, “дедлайн завтра”. Bu misollar shuni ko‘rsatadiki, har ikki tilda ham ingliz tilining ta’siri kuchli bo‘lib, u raqamli kommunikatsiyaning **globalizatsiyalashgan xususiyatini** ifodalaydi.

Emoji va noverbal vositalardan foydalanishda ham qiziqarli natijalar aniqlandi. O‘zbek foydalanuvchilari ko‘pincha 😊😂🔥 kabi emojilar orqali emotsiyani kuchaytirsa, rus tilida 😊🐼👉♂ kabi emojilar keng qo‘llaniladi. Masalan:

- O‘zbekcha: “Zo‘r bo‘libdi 😊🔥”
- Ruscha: “Это было смешно 😊🐼👉♂”

Bu holat raqamli kommunikatsiyada **multimodallik** (verbal + vizual birliklar uyg‘unligi) muhim mezon ekanligini tasdiqlaydi. Emoji matndagi ekspressivlikni oshirib, nutqning pragmatik ma’nosini aniqlashtiradi.

Sintaktik jihatdan esa qisqa va fragmentar gaplarning ustunligi kuzatildi. Masalan:

- O‘zbekcha: “Kelyapsanmi? Qachon?”
- Ruscha: “Ты где? Уже пришёл?”

Bu yerda gaplarning to‘liq grammatik shaklga ega emasligi, lekin kontekst orqali tushunarli bo‘lishi raqamli nutqning **dialogik va situativ xarakterga ega** ekanligini ko‘rsatadi. Yana bir muhim natija — ekspressivlik va baholash vositalarining kuchayganidir. O‘zbek tilida “gap yo‘q”, “zo‘r”, “respect”, “klass” kabi baholovchi birliklar keng qo‘llansa, rus tilida “круто”, “жесть”, “топ”, “огонь” kabi birliklar faol ishlatiladi. Bu esa raqamli kommunikatsiyada emotsional-ekspressiv komponentning kuchayganligini bildiradi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar natijasida o‘zbek va rus tillarida raqamli kommunikatsiya uchun quyidagi umumiy lingvistik mezonlar aniqlandi:

- til iqtisodiyliigi va qisqartmalar;
- grafik va ortografik variativlik;
- kod almashinuvi va ingliz tilining ta’siri;
- multimodallik (emoji va vizual vositalar);
- dialogiklik va sintaktik soddalashuv;
- ekspressivlik va baholashning kuchayishi.

Shu bilan birga, farqli jihatlar ham kuzatildi: o‘zbek tilida grafika variativligi (lotin-kirill) kengroq bo‘lsa, rus tilida slang tizimi va internet leksikasi ko‘proq normativlashgan. Bu natijalar raqamli kommunikatsiya tilining har ikki tilda o‘ziga xos rivojlanish yo‘nalishiga ega ekanligini ko‘rsatadi. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek va rus tillarida raqamli kommunikatsiya tili zamonaviy axborot-kommunikatsiya muhitining ajralmas qismi sifatida shakllanib, an’anaviy til tizimidan muayyan darajada

farq qiluvchi o'ziga xos lingvistik xususiyatlarga ega. Raqamli diskursning qiyosiy tahlili natijasida har ikki tilda ham umumiy tendensiyalar — til iqtisodiyliqi, qisqartmalar, kod almashinuvi, multimodallik va ekspressivlikning kuchayishi kabi omillar ustuvor ekanligi aniqlandi. Bu holat raqamli kommunikatsiya tilining global xarakterga ega ekanligini va turli tillar o'rtasida umumiy rivojlanish qonuniyatlari mavjudligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari o'zbek va rus tillarida raqamli kommunikatsiyaning milliy-lisoniy xususiyatlari ham mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, o'zbek tilida grafik variativlik va transliteratsiya kengroq namoyon bo'lsa, rus tilida internet slang tizimi nisbatan barqarorroq va tizimlashgan shaklda rivojlangan. Bu esa har bir tilning ichki rivojlanish mexanizmlari va madaniy-kommunikativ muhitiga bog'liq holda shakllanishini anglatadi. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan lingvistik mezonlar raqamli kommunikatsiyani tizimli o'rganish imkonini beruvchi ilmiy asos sifatida xizmat qiladi. Ushbu mezonlar nafaqat nazariy tilshunoslik, balki amaliy sohalar — tarjimashunoslik, media savodxonlik, sun'iy intellekt asosidagi til texnologiyalari va raqamli madaniyatni rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, raqamli kommunikatsiya tilining o'zbek va rus tillaridagi rivojlanish xususiyatlarini qiyosiy o'rganish tilshunoslikda yangi ilmiy yo'nalishlarni shakllantirishga xizmat qiladi hamda kelgusida bu sohada yanada chuqurroq empirik va korpus asosidagi tadqiqotlar olib borish zaruratini yuzaga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Crystal D. Language and the Internet. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 272 p.
2. Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. — London: Routledge, 2011. — 192 p.
3. Herring S. C. Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives. — Amsterdam: John Benjamins, 1996. — 313 p.
4. Herring S. C. Discourse in Web 2.0: Familiar, Reconfigured, and Emergent // Language@Internet. — 2013. — Vol. 10. — P. 1–25.
5. Baron N. S. Always On: Language in an Online and Mobile World. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — 304 p.
6. McCulloch G. Because Internet: Understanding the New Rules of Language. — New York: Riverhead Books, 2019. — 336 p.
7. Androutsopoulos J. Mediatization and Sociolinguistic Change: Key Concepts, Research Traditions, Open Issues // Language & Communication. — 2014. — Vol. 34. — P. 1–9.
8. Thurlow C., Mroczek K. Digital Discourse: Language in the New Media. — Oxford: Oxford University Press, 2011. — 256 p.
9. Danet B., Herring S. C. The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online. — Oxford: Oxford University Press, 2007. — 560 p.
10. Tagg C. Exploring Digital Communication: Language in Action. — London: Routledge, 2015. — 232 p.
11. boyd d. It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens. — New Haven: Yale University Press, 2014. — 281 p.
12. Androutsopoulos J. Online Data Collection // The Routledge Handbook of Language and Digital Communication. — London: Routledge, 2015. — P. 230–245.
13. Crystal D. A Glossary of Netspeak and Textspeak. — Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004. — 160 p.